

Vannforurensningssituasjonen langs Østfoldkysten og i Glomma — Status for kommunene og landbruket

Av Inge Eikland

Inge Eikland er leder for miljøvernavdelingen i Østfold.

*Innlegg på seminar i Sarpsborg
12. mai 1987.*

Kommunale utslipp og landbruket er sammen med industrien hovedkildene til forurensningen av Østfoldkysten og Nedre Glomma. Fylkesmannen ved miljøvern-avdelingen er i ulik grad engasjert ved disse forurensningstypene. Når det gjelder kommunale utslipp er all myndighet delegert, mens det for landbruksforurensninger bare gjelder forskriftene for gjødsellagre og silo-utslipp. I forbindelse med industriutslipp avtår fylkesmannen stort sett bare uttalelse.

Dette gjelder den forvaltningsmessige ansvarsfordeling, på det faglige og praktiske plan kommer imidlertid miljøvern-avdelingen inn i bildet på alle disse områdene. Dette skjer i første rekke gjennom overvåkingen av vannressursene som følges opp med forurensningsregnskap omfattende alle kilder. Mye av vår planleggingsvirksomhet krever også full oversikt, særlig når det gjelder å fastsette målene for de ulike vannressurser. Samordning av tiltak er også en viktig oppgave for miljøvern-avdelingen, men alt dette gjør vi som ledd i den samlede miljøvernforvaltning.

Langs Østfoldkysten har en tre markerte problemområder: Mossesundet, Nedre Glomma og Iddefjorden. Av disse har Mossesundet og Iddefjorden dårligst resipientforhold, og her er de kommunale rense-

anleggene for lengst bygget—dette skjedde på slutten av 70-tallet. Etter våre opprinnelige planer skulle også renseanleggene i Nedre Glomma-regionen ha stått ferdig, men dette er ennå ikke skjedd. Det er flere årsaker til dette. I utgangspunktet tar det lengre tid å gjennomføre store interkommunale anlegg enn et anlegg for bare en kommune. Det skal dannes selskap, og en er avhengig av en rekke kommunale vedtak. Om bare en kommune er avventende eller ønsker å endre planene kan dette føre til utsettelse av hele prosjektet.

Det har også fra enkelte hold vært vedtatt at det har liten hensikt å rense den kommunale kloakken så lenge det er industrien og landbruket som er de dominerende forurensningskildene. Dette er en påstand som forurensningsmyndighetene ikke har kunnet godta. For kloakken utgjør en av de største fosforkildene, og står i en særstilling når det gjelder bakterier og virus. Den organiske belastning fra kommunal kloakk er heller ikke neglisjerbar, og andelen vil øke etter hvert som industrien gjennomfører sine tiltak.

Vi mener at det heller ikke er riktig å stille de enkelte forurensningskilder opp mot hverandre, alle må ta sin tårn innenfor rammen av hva som er mulig eller rimelig ut fra tekniske og økonomiske betraktninger. Selv om andre tiltak skulle gi større effekt, dvs. lavere kostnads-/nytteverdi, er

det i praksis ikke mulig å overføre midler fra en sektor til en annen i denne sammenheng. De store investeringene som kreves for å gjennomføre avløpsplanen har også vært trukket fram, men det er klart at alle må ta på seg den belastningen det medfører å levere dette «brukte» vannet fra seg på en anstendig måte som ikke belastet miljøet. Kommunene har da også hittil kommet billig fra det.

I den første tiden øvet ikke forurensningsmyndighetene spesielt hardt press på kommunene. Dette hadde bakgrunn i at en ut fra tildelte kvoter for statlig finansieringsbistand ønsket å prioritere innlandsvassdragene hvor det dreiet seg om store drikkevannsinteresser og delvis irreversible prosesser. Nå er imidlertid alle renseanlegg i innlandsfylket bygget, og kysten inkl. Nedre Glomma står for tur. Som oppfølging av prinsippene om lokaltilpasset forurensningspolitikk i St.meld. nr. 51 er Nedre Glomma, Iddefjorden og Singlefjorden utpekt som prioriterte områder ved tildeling av statlig finansieringsbistand. Rammene er derfor økt vesentlig, og gir plass for de investeringer i hundretalls millioner det her er tale om.

Nå har det ikke vært helt stillstand siden de regionale avløpsplaner var ferdige på midten av 70-tallet. Hvert år er det blitt lagt betydelige strekninger med samleledninger, særlig gjelder dette i Fredrikstaddistriktet. Når renseanleggene står ferdige, regner vi med en tilknytningsgrad på ca. 70%.

For å få fortgang i arbeidet har forurensningsmyndighetene med henblikk på reduksjon av kostnadene gått med på en viss etappevis utbygging av anleggene. Det er heller ikke stilt krav om at sedimenteringsanleggene skal overbygges. Det som tross alt er viktigst er den totale rensegrad for hele rensedistriktet, hvor også lednings-

systemet inngår. Siden det er mest kombinertledninger i regionen vil overløpsproblematikken vies stor oppmerksomhet.

De planer som nå skal gjennomføres går ut på at det skal to renseanlegg i Nedre Glomma-regionen, ett for Sarpsborgdistriktet på Alvim i Tune for 60.000 p.e. og ett for Fredrikstaddistriktet på Øra for 90.000 p.e. Det dreier seg om mekanisk-kjemiske anlegg etter prinsippet primærfelling. Anleggene er nå under prosjektering og skal i h.h.t. utslippstillatelsen stå ferdig innen utgangen av 1988. Slammet for renseanleggene er forutsatt utnyttet i jordbruket, etter mellomlagring ved jordekant. Ved siden av stor gjødsel- og moldverdi virker slammet også erosjonshindrende. Fra jordbrukshold er det blitt uttalt at særlig i området syd for Raet er jorda skarp og vil tjene på å få tilført slam.

Situasjonen i landbruket.

Når det gjelder punktutslipp fra landbruket, dvs. avløp fra gjødsellagre og siloer, har vi i likhet med kommunale utslipp prioritert innlandsvassdragene — og da i første rekke Vansjø og Haldensvassdraget. I Glomma er sidevassdragene blitt tatt først, og forøvrig alle bruk med store lekkasje- og lagringsproblemer. Utenom dette har mange brukere foretatt nødvendige utbedringer på eget initiativ, ved bruk av avsatte fondsmidler. Hvert år blir det områdevis foretatt teknisk kontroll, og en har slått ned på uheldig vinterspredning av husdyrgjødsel. Utbedring av resterende anlegg i Glomma og langs kysten vil bli foretatt i tiden framover.

Selv om det har funnet sted en betydelig reduksjon av storfe i Østfold, har gjødselmengden holdt seg relativt konstant. Dette skyldes at griseholdet har økt vesentlig og gjødselproduksjon pr. storfeenhet er blitt

større p.g.a. endret fôringspraksis. Gjødsla har dog endret karakter og blitt mye mer forurensende. Dette har bakgrunn i en utstrakt bruk av surfôr, og det kan i den sammenheng stilles spørsmål om ikke den sterke takten i siloutbygging bør reduseres og at det i stedet brukes mer grovfôr. Gjødseleksistensen vil da også bli mye bedre.

På lignende måte ville det bli langt mindre forurensning om en utnyttet mulige beitearealer i stedet for å la kua stå på fjøset året rundt (0-beiting). Dette berører også en rekke andre miljøforhold.

I dette området er det imidlertid den diffuse forurensning fra landbruket en er mest opptatt av. Ca. 80% av all dyrket mark i fylket benyttes nå til kornproduksjon, og ligger som åpen åker mesteparten av året. Dette i tillegg til bruk av moderne driftsformer skaper store muligheter for avrenning av gjødselsstoffer og jordpartikler. Tidligere var Glomma sterkt preget av de store industriforurensningene, og en skulle forvente synlige forbedringer etter at disse er blitt vesentlig redusert. Det som imidlertid har skjedd er at elva har endret karakter, idet det nå mer er jordpartikler som preger både vannmassene og fjæresonen.

Vi fikk en god indikasjon på størrelsesorden av jordtransporten fra dyrket mark da Seutelva (vestre gren av Glomma) ble kanalisert. Fra den tid det ble foretatt oppmåling og beregning av massene og til utgraving fant sted, dvs. en periode på 5—6 år, hadde volumet økt med nesten 100%. I motsetning til Glommas hovedløp er den naturlige erosjon her minimal, så årsaken må være utvasking fra dyrket mark og gjengroing. Et annet eksempel er Skinnerflo hvor den største dybde er blitt redusert fra 12 m til 8 m i løpet av de

siste 25 år. Utviklingen er således alarmerende.

Bruken av kunstgjødsel har vært stadig økende, og ligger nå på et meget høyt nivå — også internasjonalt sett. Det er ikke uvanlig at det foregår en overdosering på 20—30%. Alt det gjødset som plantene ikke tar opp går som kjent til vassdragene. Elvevannet bringer nærings saltene raskt ut i kystområdet. Pilotforsøk har vist at fosfor som regel er minimumsfaktor i brakkvannsområdene, mens nitrogen overtar lenger ut. Ved store vannføringer i Glomma samtidige med nordlige vinder følger nitrogenet vannmassene utover mot Kosterfjorden. Her er vannet klart og fritt for veksthemmende stoffer fra industrien, slik at forholdene ligger til rette for algevekst. Det er grunn til å tro at dette har bidratt til den markerte eutrofieringsøkningen som i det siste er blitt påvist i Kosterfjorden.

Det er begrenset hva en lokalt kan gjøre med dette uten å informere om problemene og gi anvisninger på hvordan disse forurensningene kan reduseres. Vi har dog begynt å praktisere en meget restriktiv holdning til senkning av vann og lukking av bekker, og vi prøver å få gjennomført et 10-meters vegetasjonsbelte langs alle vannkanter. Dette skjer nå i stor skala langs Seutelva.

Økonomiske virkemidler har normalt størst gjennomslagskraft, men tilbakekallingen av tilskott til nydyrking, bakkeplanering og bekkelukking har ennå ikke vært til hinder for at dette fortsatt skjer i noen grad. Jordprøver i forbindelse med gjødseplaner som det nå satses på har begrenset verdi så lenge nitrogen ikke medtas. Forskriftene for bakkeplanering som nå er under utarbeidelse vil bli et viktig virkemiddel, likeledes den endring som foreslås i skogbruksloven om at skog ikke uten tilatelse kan omdisponeres til dyrket mark.

Utfra en rekke hensyn er det viktig å beholde eller etablere et vegetasjonsdekke på kornåkrene i vinterhalvåret. Det er i hele tatt sterkt ønskelig å få et tillegg i jordloven med bestemmelser om at en ved all skjøtsel av jordbruksmark skal ta hensyn til miljøvernets interesse, med utfyllende bestemmelser i forskrifter og retningslinjer.

Forurensning fra landbruket har ofte nær sammenheng med andre miljøforstyrrelser og bør derfor vurderes i sammenheng. Dette vil gi en større bredde og bedre forståelse av det hele. På lengre sikt vil dette også være i jordbrukets interesse. En er vel nå kommet så langt at miljøet egentlig ikke tåler mer produksjonsøkning, og selve naturgrunnlaget i jordbruket setter også grenser dersom det ikke skal utarmes. Når jordbrukspolitikk heretter skal drøftes og jordbruksavtaler inngås, bør en derfor ta utgangspunkt i dette og foreta konsekvens-

analyser for ulike alternativer. Det må bli mer tale om drift av det agrare kulturlandskap.

Isolert sett kan dette føre til et dyrere jordbruk, noe mange trolig vil akseptere dersom omleggingen også resulterte i markedsføring av høykvalitets jordbruksprodukter med redusert innhold av pesticider, tungmetaller, hormoner og antibiotika.

Dette indikerer at landbruket skiller seg mye ut fra de øvrige forurenserne når det gjelder bidrag til gjennomføring av foreliggende tiltaksplan, idet generelle åtgjerder her kommer mer på tale.

Målet her nå er at vannkvaliteten i Nedre Glomma og tiliggende fjordområder skal bli vesentlig bedre i 1990, til glede for omgivelsene, fiske og friluftsliv. Hvalerarkipelet og Kosterøyene regnes for å være et unikt område, ikke bare i norsk-svensk, men også i nord-europeisk sammenheng. Våre forpliktelser er derfor store.